

Nr 24

Utlåtande i anledning av motioner angående undantagande från exploatering av ett representativt urval av sjöar och vattendrag, m. m.

Tredje lagutskottet har behandlat två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 185 i första kammaren av herr *Ollén* och nr 223 i andra kammaren av herr *Wachtmeister*.

Efter en allmän redogörelse för omfattningen av pågående och planeerade vattenkraftutbyggnader samt skadeverkningarna härav ävensom för vid olika tillfällen framförda önskemål om effektivare åtgärder för att tillgodose bl. a. naturskyddet, fisket och renskötseln i samband med utbyggnaderna *yrkar motionärerna*, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer att Kungl. Maj:t måtte

dels utan dröjsmål vidtaga åtgärder — om så erfordras genom ändringar i vattenlagen — som gör det praktiskt möjligt att för framtiden från exploatering skydda ett representativt urval av sjöar och vattendrag, som genom sin betydelse för den bofasta eller nomadiserande befolkningen eller ur allmän naturskyddssynpunkt i orört skick bör bevaras för framtiden,

dels efter riksdagens hörande utfärda en förteckning över dessa sjöar och vattendrag,

dels ock i enlighet med en den 24 november 1958 till Kungl. Maj:t ingiven gemensam skrivelse från kammarkollegiet, domänstyrelsen, lantbruksstyrelsen och fiskeristyrelsen tillse att någon åtgärd icke vidtages för genomförande av kraftstationsbyggnads- eller sjöregleringsföretag berörande Lilla Lule älvs vattenområde, innan ställning tagits till de i föregående punkter angivna frågorna.

Beträffande de närmare skäl som åberopats av motionärerna får utskottet, i den mån redogörelse därför ej lämnas här nedan, hänvisa till motionerna.

Över motionerna har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver utlåtanden inhämtats från kammarkollegiet, fiskeristyrelsen och vattenfallsstyrelsen. På begäran av utskottet har yttranden därjämte avgivits av vetenskapsakademien, Svenska naturskyddsföreningen, Samfundet för hembygdsvård, Svenska vattenkraftföreningen och överjägmästaren i Nedre Norrbottens distrikt F. Ebeling.

Utskottet har den 31 augusti—4 september 1959 företagit en studieresa längs vissa delar av Stora och Lilla Lule älv. Därvid har utskottet besökt platserna för pågående kraftverksbyggen vid Laxede, Porsi och Messaure samt vissa områden, där vattenkraftutbyggnader planeras, såsom trakten vid Kvikkjokk och sjösystemet mellan Kvikkjokk och Jokkmokk. Utskottet har under resan haft överläggningar med ortsbefolkning och renskötande samer samt med representanter för bygder och kommuner, som berörs av utbyggnaderna. I resan har deltagit bl. a. representanter för justitiedepartementet, kammarkollegiet, lantbruksstyrelsen, vattenfallsstyrelsen, lappväsendet, naturskyddsföreningen och de renskötande samerna.

Gällande rätt

De i *vattenlagen* angivna förutsättningarna för tillåtligheten av ett kraftverks- eller sjöregleringsföretag är i huvudsak följande.

Enligt 2 kap. 3 § första stycket fordras att nyttan av företaget efter avdrag av byggnadskostnaderna uppgår till ett värde som motsvarar minst tre gånger värdet av skadan och intrånget på åker och äng samt minst två gånger skadan och intrånget på annan egendom. Även om denna förutsättning är fylld är vattendomstolen enligt andra stycket i samma paragraf förhindrad att medgiva företaget om detta vållar skador av större omfattning på vissa intressen av allmän natur. Detta stycke har följande lydelse.

Skulle byggande i vatten hava till följd, att ett avsevärt antal bofasta personer berövas sina bostäder, eller att större fabrik eller annan anläggning, varav många hava uppehälle, måste nedläggas eller dess drift väsentligt minskas, eller att odlad jord till en efter ortsförhållandena betydande omfattning sättes under vatten eller eljest väsentligt skadas, eller att fiskerinäring av större betydenhet lider väsentligt förfång, må byggnaden, ändå att nyttan uppgår till värde, som ovan sagts, icke ske. Lag samma vare, där genom byggande i vatten skulle förorsakas sådan bestående ändring av naturförhållandena, varigenom väsentligt minskad trevnad för närboende eller betydande förlust för landets djur- eller växtvärld är att befara.

Även om hinder mot företaget skulle möta enligt de nu angivna bestämmelserna i 2 kap. 3 § första och andra stycket kan tillstånd lämnas av Kungl. Maj:t i statsrådet. Förutsättning härför är att företaget, trots skadeverkningarna, prövas vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt (2 kap. 3 § tredje stycket). Om vattendomstolen vid sin prövning av målet finner att företaget, ehuru otillåtligt enligt 2 kap. 3 § första eller andra stycket, likväl bör tillåtas med hänsyn till dess betydelse för näringslivet, orten eller eljest från allmän synpunkt skall vattendomstolen hänskjuta avgörandet till Kungl. Maj:t (2 kap. 20 § 2 mom.).

Vissa intressen åtnjuter ett särskilt långt gående skydd enligt vattenlagen. Sålunda får enligt 2 kap. 11 § byggnad ej utföras i eller vid allmän farled, med mindre byggnaden göres på sådant sätt eller sådana särskilda anordningar vidtages, att leden fortfarande kan utan någon olägenhet av betydelse användas för sitt ändamål. Samma regel gäller beträffande allmän flottled. 2 kap. 12 § innehåller förbud mot att bygga i vatten så att menlig inverkan på klimatet eller allmänna hälsotillståndet vållas eller eljest allmänna intressen i avsevärd mån förnärmas. — De allmänna intressen — utöver klimatet och allmänna hälsotillståndet — som åsyftas i 12 § torde främst vara kommunikationsintressen — i den mån de icke berörs i 11 § — samt försvarets intressen och intresset av att ingen ort berövas tillgång på förbrukningsvatten (af Klintberg: Om byggande i vatten, s. 88).

2 kap. 12 § innehåller i andra stycket ett stadgande av innebörd, att även om ett naturminne, som berörs av ett vattenbyggnadsföretag, ej är i laga ordning fridlyst, företagaren likväl bör till bevarande av detsamma vidtaga sådana anordningar, som utan att för företaget medföra kostnader av betydenhet må anses lämpliga för ändamålet.

Enligt 4 kap. 13 § äger Kungl. Maj:t, då fråga uppkommit om utförande av vattenregleringsföretag, under vissa förutsättningar en särskild prövningsrätt, huruvida av hänsyn till allmänna intressen hinder möter mot företaget eller särskilda villkor bör föreskrivas för dess utförande. Denna prövning är obligatorisk, när fråga är om reglering av någon av landets sex största sjöar. Beträffande annan vattenreglering, som med hänsyn till dess inverkan på vattnets avrinning är av synnerlig omfattning, kan Kungl. Maj:t förbehålla sig prövningen och därom lämna vattendomstolen besked. I de fall prövningen ankommer på Kungl. Maj:t enligt detta lagrum skall vattendomstolen före målets avgörande hänskjuta detsamma till Kungl. Maj:t.

I viss omfattning kan av hänsyn till motstående intressen av allmän eller enskild natur jämkningar föreskrivas i utförandet av ett företag, som i och för sig är tillåtligt. Regeln härom finns i 2 kap. 2 §, som stadgar att byggnad i vatten skall göras så att ändamålet må utan oskäligen kostnad vinnas med minsta intrång och olägenhet för annan.

Enligt 2 § *naturskyddslagen* kan, för att bevara större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligen oförändrat skick, kronan tillhörig mark avsättas till nationalpark. Kronan har rätt att exproprieras område för att bevara det som nationalpark (1 § 11. och 108 § expropriationslagen).

I 5 § stadgas att område eller till fastighet hörande naturföremål, som på grund av sin betydelse för kännedomen om landets natur, sin skönhet,

egenart eller eljest märkliga beskaften finnes böra särskilt skyddas, kan fridlysas som naturminne. Beslut om fridlysning meddelas av länsstyrelsen, som i samband därmed har att meddela de särskilda föreskrifter, som erfordras för att trygga ändamålet med fridlysningen (6 §).

Vederbörande markägare samt vissa andra rättighetshavare är berättigade till ersättning av kronan, om fridlysningen medför sådan inskränkning i rätten att bebygga mark, att ägaren kan utnyttja marken endast på sätt som står i uppenbart missförhållande till dess tidigare värde, eller om fridlysningen eljest tillskyndar avsevärt men. Skulle fridlysningen föranleda synnerligt men vid fastighetens nyttjande har ägaren rätt att kräva inlösen av fastigheten (7 §).

Då fråga väckts om fridlysning av naturminne kan länsstyrelsen för viss tid, i regel högst tre år, meddela förbud mot att beträffande området eller föremålet vidtaga åtgärd som strider mot fridlysningens syfte (8 §).

Fridlysningen kan upphävas eller jämkas av länsstyrelsen bl. a. om den finnes hindra eller avsevärt försvåra företag av större allmän eller enskild nytta (9 §).

Kronan, kommun eller — under viss förutsättning — naturskyddsorganisation äger rätt att expropriera område för att bevara detsamma som naturminne (1 § 11. och 108 § expropriationslagen).

Enligt 12 § naturskyddslagen kan område, som på grund av sin egen eller omgivningens beskaften är av väsentlig betydelse för befolkningens umgänge med naturen, fridlysas som naturpark. Ovannämnda bestämmelser i 7—9 §§ gäller i tillämpliga delar även beträffande naturpark.

Med ersättningsreglerna i naturskyddslagen sammanhänger stadgandet i 17 § i tillämpningskungörelsen till lagen, vilket innebär att länsstyrelsen har att på kronans vägnar söka träffa uppgörelse med sakägare, som framställer anspråk på ersättning eller fordrar inlösen av fastighet, samt att länsstyrelsen innan beslut fattas som kan föranleda ersättnings- eller lösenkyldighet har att förvissa sig om att erforderliga medel finns tillgängliga.

Förbrukning och produktion av elektrisk kraft

I sitt den 25 september 1957 avgivna betänkande med titeln »Norrländska vattenkraftfrågor» (stencilerat) anför norrländska vattenkraftutredningen bl. a., att förbrukningen av elektrisk kraft utvecklats mycket jämnt sedan år 1913, då den uppgick till 1,5 miljarder kilowattimmar (mdr kWh), och ungefär fördubblats vart tionde år, vilket motsvarar en årlig ökning av 7 %. År 1953 uppgick förbrukningen till 22 mdr kWh med fördelning på följande användningsområden, nämligen industri 52 %, samfärdsel 7 %, detaljförbrukning 22 % och elångpannor 5 % (14 % bortgick i form av förluster). Nära hälften av industriens energibehov täcktes

av elektricitet. Största förbrukningen inom industrien (76 %) föll på de tre grupperna metall- och verkstadsindustri, pappers- och massaindustri samt kemisk-teknisk industri. Av hushållens elkonsumtion åtgick 1/3 för belysning och 2/3 för olika värmeändamål, främst elspisar.

På utredningens uppdrag har en prognos utarbetats rörande elförbrukningen under 20-årsperioden 1955—1975. Prognosen omfattar två alternativ, det ena med en antagen oförändrad ökningstakt av 7 % per år och det andra med en ökningstakt, som successivt minskar till 5 % per år under 1970-talet. Resultatet framgår av följande tabell.

	Alt. 1 mdr kWh	Alt. 2 mdr kWh
1955	24	24
1960	34	33
1965	47	44
1970	66	58
1975	93	75

Prognoser rörande elkonsumtionens framtida utveckling uppgöres regelbundet av Centrala driftledningen (CDL), som är ett samarbetsorgan för de stora kraftverksföretagen. Enligt en år 1957 uppgjord beräkning för perioderna 1956—1961 och 1962—1965 skulle förbrukningsökningen för perioden 1956—1961 uppgå till 2,0 mdr kWh per år, motsvarande en genomsnittlig ökning med 6,7 % per år. Den totala förbrukningen år 1961 beräknades till 36,0 mdr kWh. För tiden 1962—1965 upptog prognosen en årlig ökning med 2,4 mdr kWh, motsvarande en genomsnittlig ökning med 6,1 % per år. Den totala förbrukningen skulle alltså år 1965 komma att uppgå till 45,6 mdr kWh.

I årets statsverksproposition anför chefen för kommunikationsdepartementet vid behandlingen av vattenfallsverkets investeringsplaner bl. a., att elförbrukningen under budgetåren 1954/55—1957/58 ökade med 2,048, 1,78, 1,85 respektive 1,68 mdr kWh, alltså något under 1957 års beräkningar för perioden 1956—1961. Departementschefen yttrar vidare, att i anledning av nedgången i konjunkturerna CDL under våren 1958 gjorde en enkät bland 400 större kraftförbrukare för att utröna, hur man inom näringslivet bedömde utvecklingen på längre sikt. Med utgångspunkt från de i samband därmed lämnade uppgifterna ansåg CDL att anledning saknades att frånga 1957 års prognos rörande landets behov av elektrisk kraft. Även om det förefaller sannolikt att — till följd av konjunkturavmattningen och den redan konstaterade avvikelser från 1957 års prognos — elkonsumtionen i landet under de allra närmaste åren kan bli lägre än enligt prognosen, anser departementschefen likväl att densamma bör läggas till grund för den bedömning av elproduktionsapparatens utbyggnad på längre sikt, som nu bör göras.

Den senast publicerade prognosen från CDL är från augusti 1959. Däri beräknas att förbrukningen kommer att öka från 28,5 mdr kWh år 1958 till 44,0 mdr kWh år 1965. Ökningen uppgår till i genomsnitt 2,2 mdr kWh per år, motsvarande 6,4 % per år. I förhållande till 1957 års prognos innebär dessa siffror en minskning av totalförbrukningen år 1965 med omkring 1,6 mdr kWh.

Norrländska vattenkraftutredningens betänkande innehåller bl. a. följande uppgifter om vattenkraftproduktionens omfattning.

Under perioden 1950—1954 uppgick vattenkraftens andel i elkraftproduktionen till i medeltal 95 %.

Det totala energiinnehållet i våra vattendrag beräknas uppgå till omkring 150 mdr kWh per år. Därav anses omkring 80 mdr kWh utbyggnadsvärda. I början av år 1957 uppgick produktionsförmågan hos den utbyggda vattenkraften till omkring 26,5 mdr kWh, vilket belopp beräknas ha stigit till omkring 33 mdr kWh i slutet av år 1959.

För perioden 1960—1964 föreligger aktuella utbyggnadsprojekt, som skulle ge ett produktionstillskott av 14 mdr kWh per år. Tillsammans med den tidigare utbyggnaden skulle detta tillskott ge en sammanlagd produktion under belastningsåret 1964/65 av omkring 47 mdr kWh.

Av de utbyggnadsvärda vattenkrafttillgångarna beräknas 46 % ligga i Norrbottens och Västerbottens län, 39 % i de övriga norrlandslänen och 15 % i Svealand och Götaland.

Vid nuvarande prisläge uppnås den lägsta produktionskostnaden för vattenkraften vid en utbyggnadsgrad av minst 110 % (med utbyggnadsgraden avses förhållandet mellan produktion och förbrukning under ett normalår). För närvarande är utbyggnadsgraden 97 %. Utredningen anser det ej sannolikt — bl. a. på grund av kapitalbrist — att det eftersträvade målet 110 % skall kunna uppnås.

Beträffande atomenergiens utnyttjande för kraftproduktion anför chefen för handelsdepartementet i årets statsverksproposition bl. a., att målet för det svenska atomenergiprogrammet — såsom riktlinjerna härför uppdragits av regering och riksdag — är att möjliggöra ett insättande av atomkraftverk i större skala från och med 1960-talets senare hälft, då man börjar nalkas ianspråktagandet av de sista återstående utbyggnadsvärda vattenfallen.

Av departementschefens anförande framgår vidare att det första atomkraftverket, som tidigare förutsatts skola kunna tagas i drift år 1964, nu icke beräknas bli färdigställt förrän år 1965.

Vissa tidigare framställningar och uttalanden

Önskemålet om att freda vissa sjöar och vattendrag från kraftexploatering har även tidigare framförts i olika sammanhang. I några fall har frågan gällt skyddande av någon viss sjö eller visst vattendrag, vars utbyggande varit aktuellt. I andra fall har — i likhet med i förevarande motioner — förslag väckts om ett mera omfattande urval av skyddsvärda områden. Under förevarande rubrik lämnas en redogörelse för några under senare år av riksdagen, andra myndigheter eller enskilda organisationer gjorda uttalanden och framlagda förslag i ämnet.

Under behandlingen av propositionen med förslag till ny naturskyddslag gjorde *tredje lagutskottet* i sitt *utlåtande nr 28/1952* även vissa uttalanden om möjligheterna att i orört skick bevara vattenfall som utmärks för särskild naturskönhet. Beträffande naturskyddslagens och vattenlagens tillämplighet för detta syfte yttrade utskottet följande.

Åtskilliga av de nu bestående nationalparkerna, särskilt i de nordligaste länen, innesluter betydande vattensystem och bereder därigenom skydd även åt vissa vattenfall. Jämväl propositionens regler om nationalparker skapar uppenbarligen vissa möjligheter att skydda vattenfallen, om dessa finns inom sådana större sammanhängande områden, vilka också ur andra synpunkter bör avsättas till nationalparker. I förgrunden för intresset står emellertid spørsmålet, huruvida den föreslagna lagstiftningen möjliggör ett skydd just för själva vattenfallen. Närmast skulle i så fall bestämmelserna om naturminnen vara tillämpliga. Utskottet ser icke något formellt hinder mot att vattenfall inbegripes under de objekt, sistnämnda bestämmelser kan skydda. Även om ett vattenfall ligger inom nationalpark eller fridlysts såsom naturminne, skulle det dock kunna tänkas, att dess karaktär förändrades genom vattenbyggnadsföretag utanför det skyddade området. Strävandena att bevara vissa vattenfall blir därför ytterst beroende av om vattenlagens regler rörande byggande i vatten tillmåter naturskyddsintressena något avseende. I viss utsträckning är detta förhållandet. Så gäller bl. a. förbud — med viss dispensrätt för Kungl. Maj:t — mot utförande av byggnadsföretag, där genom detsamma skulle förorsakas sådan bestående ändring av naturförhållandena, varigenom väsentligt minskad trevnad för närboende eller betydande förlust för landets djur- eller växtvärld är att befara.

Utskottet betonade vidare betydelsen av ett förberedande förfarande i syfte att ge företrädare för allmänna intressen möjligheter att framföra synpunkter vid planläggningen av större företag enligt vattenlagen.

Utskottet berörde härefter frågan om en mera allmän planering av utbyggnadsverksamheten och yttrade härom följande.

Likaväl som de särskilda vattenbyggnadsföretagen behöver få sin planering bl. a. med beaktande av naturskyddsintressena torde erfordras en *allmän* planering, som med hänsyn till omsorgen om landskapsbilden om möjligt undantager de mest natursköna strömfällen från den fortsatta utbyggnaden av landets vattendrag. Frågan om fredandet av vissa större vattenfall var föremål för två motioner vid 1948 års riksdag. I sitt utlå-

tande nr 36/1948 i anledning av dessa motioner yttrade jordbruksutskottet bl. a., att en inventering av vilka vattenfall som borde avsättas såsom nationalparker lämpligen kunde anstå till dess riktlinjerna för den framtida naturskyddsverksamheten uppdragits. Under utskottsbehandlingen av förevarande proposition har inhämtats att ett antal frivilliga sammanslutningar, däribland svenska naturskyddsföreningen och samfundet för hembygdsvård, numera bildat en kommitté med uppgift att utarbeta en preliminär förteckning över de vattenfall och sjöar, som ur olika synpunkter, bl. a. vetenskapliga och estetiska, borde förtjäna att fridlysas. Utskottet anser det tacknämligt, att initiativ tagits till detta inventeringsarbete. Resultatet av arbetet bör givetvis ställas till förfogande för de myndigheter som har att besluta i naturskyddsfrågor.

Sedan ansökan ingivits till vederbörande vattendomstol om tillstånd att uppföra kraftanläggningar i Mörrumsån framställdes i motioner till 1954 års riksdag yrkanden om att åtgärder måtte vidtagas för att skydda de intressen som hotades av utbyggnaden, främst laxreproduktionen. I sitt *utlåtande nr 34/1954* i anledning av motionerna anförde *tredje lagutskottet* bl. a. följande.

Genom den omfattande utbyggnad av strömfall för alstring av elektrisk kraft som ägt rum särskilt under de sista årtiondena har allt flera vattendrag i hög grad förlorat i betydelse som laxförande och laxproducerande. Denna utveckling är att beklaga icke blott med hänsyn till fiskets intressen. Även ur naturskyddssynpunkt samt av mera allmänt kulturella skäl synes det vara ett angeläget önskemål att för framtiden bevara åtminstone några laxälvar i vårt land i väsentligen orört skick. Enligt utskottets mening bör därvid minimikravet innefatta åtminstone två större vattendrag, ett i Norrland och ett i södra Sverige. Eftersom alla laxförande vattendrag av större betydelse i södra Sverige utom Mörrumsån redan torde vara i väsentlig utsträckning utbyggda samt i huvudsak ha upphört att vara laxförande och laxproducerande, synes enda möjligheten att för södra Sveriges vidkommande tillgodose det nyss nämnda önskemålet vara att Mörrumsån skyddas mot ytterligare utbyggnad. — — —

I ett par remissyttranden har föreslagits lagstiftningsåtgärder i form av ändringar i expropriationslagen eller vattenlagen i syfte att bevara Mörrumsån som laxförande och laxproducerande vattendrag. Utskottet utgår emellertid från att, även om vattendomstolen icke alls eller endast i begränsad mån skulle ha möjlighet att beakta önskemålet att bevara några laxälvar i landet, Kungl. Maj:t dock är oförhindrad att göra detta för den händelse frågan om tillstånd till den planerade utbyggnaden skulle komma att jämlikt 2 kap. 3 § tredje stycket vattenlagen underställas Kungl. Maj:t. På grund härav och med hänsyn till att domstolsprövningen av frågan pågår anser sig utskottet i vart fall för närvarande icke ha tillräcklig anledning att föreslå någon lagstiftningsåtgärd eller utredning härom.

På uppdrag av vissa organisationer med intresse för naturskydd utarbetade den i utskottets ovannämnda utlåtande nr 28/1952 omförmälda kommittén en »Förteckning över vissa sjöar och vattendrag vilka böra skyddas mot exploatering för kraftverksändamål». Förteckningen publicerades år

1954 och överlämnades till Kungl. Maj:t med hemställan om lämpliga åtgärder. Den innehåller en redogörelse för vattenfall, sjöar och åar som med hänsyn till naturskydd, fiske m. m. bör skyddas från utbyggnad. Redogörelsen omfattar samtliga större älvars vattensystem till och med Dalälven och Klarälven i söder.

Förteckningen har legat till grund för överläggningar som förts mellan en särskild delegation med representanter för naturvårdsorganisationer, den s. k. naturvårdsdelegationen, och representanter för kraftintresset. Sedan vid dessa överläggningar beslut fattats om att en reviderad förteckning skulle utarbetas har professor Gunnar Beskow på naturvårdsdelegationens uppdrag utarbetat och i mars 1959 framlagt en ny förteckning, som skall utgöra grundval för de fortsatta överläggningarna. Den nya förteckningen innehåller i huvudsak en genomgång av varje flodområde för sig med en efter vissa grunder verkställd värdegradering från naturskydds- och liknande synpunkter av olika skyddsobjekt.

Med skrivelse den 5 maj 1955 överlämnade *naturskyddsföreningen* till chefen för justitiedepartementet en promemoria med *förslag till ändringar i vattenlagen* för att bereda ökat skydd åt naturen vid kraftutbyggnadsföretag.

Beträffande förfarandet i stort framhöll föreningen i huvudsak följande synpunkter.

Det är erforderligt att för hela landet sker en översiktlig bedömning av vad som bör reserveras med hänsyn till turistnäringen och allmänna intressen. Därvid bör representanter för naturskyddssynpunkterna — kammarkollegiet, Svenska naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård m. fl. — delta och samråda med vattenfallsstyrelsen och Svenska vattenkraftföreningen. Särskilt må påpekas att naturvetenskapen har behov av ett antal vattendrag och sjöar bevaras i ursprungligt skick för forskningsändamål. — — —

Denna bedömning förutsätter att det systematiskt undersöks, vilka naturskyddsobjekt som kan skyddas och vilket arbetsprogram som i övrigt bör följas. — — — Möjligt är att man vid en detaljundersökning bör inrikta sig på att bevara ett mindre antal ur turist- eller naturskyddssynpunkt värdefulla objekt, helst naturligtvis sådana där den ekonomiska vinsten är begränsad, och att i övrigt söka åstadkomma de *modifikationer* av företagen som vid ett omsorgsfullt allsidigt bedömande finns möjliga. Bedömningen är i icke ringa mån beroende av kostnaderna för framställning av *atomkraft*. Denna faktor, som kan helt ändra förutsättningarna för vattendragens räddande åt eftervärlden, fordrar ingående belysning.

Varje nederbördsområde bör, där ännu finnes något att göra, underställas vederbörande länsstyrelser. Det synes vara en naturlig uppgift för länsstyrelserna att, i samråd med kommunala och näringslivets representanter, söka bilda sig en uppfattning om riktlinjerna för utvecklingen i länen.

De objekt som det finnes angeläget att bevara bör snarast komma i åtnjutande av ett särskilt skydd.

Förslaget till lagändringar innebar i huvudsak följande.

1. Kungl. Maj:t och riksdagen bör gemensamt besluta att vissa sjöar och vattendrag icke får exploateras utan att tillstånd givits i samma ordning.

2. Vid bedömande av de intrång som kraftexploateringen åsamkar allmänna intressen — däribland naturskyddsintresset — bör ej varje särskilt företag av vattendomstolen bedömas för sig. Hänsyn bör i stället så långt möjligt tagas till de *sammanlagda olägenheter*, som redan utförda, aktuella och framtida företag kan medföra för nederbördsområdet och angränsande bygder.

3. Stadgad förprövning skall äga rum innan någon investering av betydelse äger rum i företaget.

4. Kronan och vederbörande kommun — vilka jämte hushållningssällskap redan nu har vissa möjligheter att till fiskets främjande påkalla åtgärder i vattendragen även utan samband med aktuella byggnadsföretag — bör erhålla befogenhet att vid vattendomstol påkalla tillstånd till åtgärder som finnes önskvärda för att befrämja djur- eller växtlivet eller motverka olägenheter ur naturskydds- eller hälsosynpunkt.

5. Bestämmelserna om användningen av regleringsavgifter jämkas i syfte att tydligare utmärka att de må användas för naturskyddsändamål.

Naturskyddsföreningens förslag har varit föremål för remissbehandling.

Vid 1955 års riksdag väcktes motioner om att *Ottsjön* i Jämtlands län genom fridlysning eller på annat sätt skulle undantagas från reglering och kraftutbyggnad. Motionerna var föranledda av att ansökan om reglering av sjön ingivits till vattendomstolen. I yttrande över motionerna anförde *kammarkollegiet* vissa synpunkter på möjligheterna att med stöd av 4 kap. 13 § vattenlagen eller naturskyddslagen freda sjön från reglering. Kollegiet fann att stadgandet i vattenlagen av vissa processuella och andra skäl icke var tillämpligt. Däremot ansåg kollegiet att naturskyddslagen erbjöd större möjligheter och anförde härom bl. a. följande.

Det synes ej kunna råda tvivel om att en sjö utgör sådant område, som kan avsättas som naturminne. Kollegiet hänvisar till utskottets uttalanden om möjligheterna att i visst skick bevara vattenfall, som utmärks för särskild naturskönhet, i utlåtandet nr 28 om naturskyddslagen vid 1952 års höstriksdag. Vad som där uttalas om vattenfall bör kunna tillämpas på sjö av särskild naturskönhet eller med intressanta naturbildningar. — — —

Fridlysningen av en sjö torde ej medföra någon rätt till ersättning för att sjön ej får tagas i anspråk som regleringsmagasin. Bestämmelserna om att meddelad fridlysning kan av länsstyrelsen upphävas eller i erforderlig mån jämkas bl. a. om fridlysningen finnes hindra eller avsevärt försvåra företag av större intrång än då förutsatts torde lämna möjlighet att beakta vattenkraftintresset, om så med hänsyn till landets kraftförsörjning skulle finnas angeläget.

Kollegiet avslutade sitt yttrande med följande uttalande av mera principiell innebörd.

Kollegiet vill emellertid i detta sammanhang framhålla att med hänsyn till de tillspetsade konfliktsituationer, som kan uppkomma mellan å ena sidan vattenkraftintressena samt å andra sidan naturskydds- och andra motstående intressen, naturskyddslagen principiellt icke är ett lämpligt instrument för att komma till rätta med svårigheterna. I själva verket aktualiserar motionerna därför den vittutseende frågan, huruvida prövningen av större och ur allmänna synpunkter betydelsefulla regleringsföretags tillåtlighet alltjämt bör i princip ankomma på vattendomstolarna eller om denna prövning — i större omfattning än som följer av den nu gällande bestämmelsen i 4 kap. 13 § vattenlagen — bör överflyttas till den instans, där frågorna med hänsyn till sin i huvudsak näringspolitiska och administrativa natur rätteligen synes höra hemma, d. v. s. hos Kungl. Maj:t.

I sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 30/1955* i anledning av motionerna gjorde *tredje lagutskottet* vissa uttalanden av mera allmän innebörd. Sålunda anförde utskottet bl. a., att även om en utbyggnad av vattenfallen i landet för kraftändamål i princip måste anses vara av största betydelse för vårt samhälles utveckling och därför i regel nödvändig, vore det likväl ett angeläget önskemål att åtminstone några av våra vackraste och ur kommunikationssynpunkt mest välbelägna sjöar och vattendrag bevarades i sitt naturliga skick.

Efter att ha berört tidigare omförmälda förteckning över skyddsvärda sjöar och vattendrag yttrade utskottet vidare bl. a. följande.

En omständighet, som kan bli av väsentlig betydelse för möjligheten att bevara vattendrag och sjöar orörda, är framstegen i strävandena att utnyttja atomkraften för industriellt bruk. Även om dessa strävanden icke inom den allra närmaste framtiden kan leda till att atomkraften ersätter vattenkraften i någon utsträckning av praktisk betydelse, torde det dock vara anledning att redan nu ta i beräkning att situationen kan bli radikalt förändrad. Visserligen motiverar detta, särskilt med hänsyn till det ansträngda kraftförsörjningsläget i vårt land, ännu icke någon minskning i byggandet av vattenkraftverk. Däremot kan det vara naturligt, att ansträngningarna ökas att inrikta planerna på nya vattenbyggnadsföretag att avse sjöar och vattendrag, som ur naturskydds- och kulturskyddssynpunkter kan betecknas som mindre känsliga.

Utskottet ansåg att, om resultatet av den pågående domstolsprocessen på ett eller annat sätt skulle bli att frågan om Ottsjöns reglering tills vidare föll, det vore angeläget att lämpliga åtgärder snarast vidtoges för att för framtiden bevara Ottsjön i dess naturliga skick. Utskottet fortsatte här efter.

Som kammarkollegiet framhåller i sitt remissyttrande torde vid avvägningen mellan å ena sidan vattenkraftsintressena samt å andra sidan naturskydds- och andra motstående intressen naturskyddslagen principiellt icke vara ett lämpligt instrument för att komma till rätta med svårigheterna. Kollegiet antyder, att en lämplig lösning kan vara att i ökad omfattning anförtro prövningen, huruvida regleringsföretag skall tillåtas, åt Kungl. Maj:t i stället för åt vattendomstolarna. Huruvida en sådan lösning bör

rekommenderas är utskottet ej berett att i nu förevarande sammanhang ta ställning till. Under alla förhållanden erfordras emellertid enligt utskottets mening en översyn av de bestämmelser i vattenlagen, som reglerar förutsättningarna för att vattenreglering eller annat byggande i vatten skall få äga rum.

Utskottet erinrade om det förslag till ändringar i vattenlagen som naturskyddsföreningen framlagt och förutsatte att frågan med hänsyn till sin brådskande natur behandlades med erforderlig skyndsamhet.

Norrländska vattenkraftutredningen har i sitt tidigare omförmälda betänkande även yttrat sig över önskemålet om att genom lagstiftning undan- taga vissa vattendrag från utbyggnad. Utredningen, som ställer sig av- visande till detta önskemål, anför härom bl. a. följande.

Utredningen vill ej underlåta att påpeka faran för att en lagstiftning, varigenom vissa vattendrag med hänsyn till naturvårdssynpunkter undan- toges från utbyggnad, kunde medföra, att naturskyddssynpunkter icke komme att bli tillräckligt beaktade i fråga om andra vattendrag. Hänsyn bör vidare tagas till att motiven för en forcerad utbyggnad för närvarande är synnerligen starka. På grund härav kan en lagstiftning av ifrågasatt innehåll, som skulle genomföras nu, förväntas bli mycket restriktiv gent- emot naturskyddsintressena. Det synes därför vara att föredraga, att dessa intressen tillgodoses genom att naturskyddssynpunkten bättre beaktas vid tillståndsgivningen. Härigenom ökas möjligheterna både att snabbt anpassa naturskyddet efter ändrade förhållanden — situationen kan beträffande kraftförsörjningen redan om några år vara ljusare — och att intaga en restriktiv hållning till utbyggnadsprojekt, som från naturskyddssynpunkt är särskilt olämpliga. Utredningen anser sig därför ej kunna förorda, att en lagstiftning av ifrågasatt innehåll nu genomföres.

I enlighet med denna principståndpunkt har utredningen föreslagit till- lägg till 2 kap. 3 § andra stycket vattenlagen av innebörd, att hinder mot ifrågasatt byggnadsföretag skall anses möta även då betydande förlust för landskapsbilden eller med hänsyn till naturskyddet i övrigt är att befara. Utredningen har vidare föreslagit en omläggning av tillståndsprövningen beträffande större företag på så sätt att en särskild för hela landet gemen- sam myndighet skulle omhänderha denna prövning. Som sådan myndighet skulle en på särskilt sätt organiserad avdelning av vattenöverdomstolen fungera. I avdelningen skulle, förutom juridisk och teknisk sakkunskap, ingå bl. a. även en företrädare för naturvården.

Utredningens betänkande har varit föremål för remissbehandling men har hittills lett till ändrad lagstiftning endast beträffande regleringsav- gifterna.

I anledning av vattenfallsstyrelsens förslag om uppförande av en kraft- station vid Letsi i Lilla Lule älv hemställde *kammarkollegiet*, *domänstyrel- sen*, *lantbruksstyrelsen* och *fiskeristyrelsen* i en gemensam skrivelse den

24 november 1958, att Kungl. Maj:t icke måtte påkalla beslut av riksdagen om genomförandet av kraftstationsbyggnads- eller sjöregleringsföretag berörande Lilla Lule älvs vattenområde förrän statsmakterna tagit ställning till den allmänna frågan om vilka sjöar och vattendrag som skall undantagas från vattenkraftexploatering, och ej heller förrän en utredning gjorts beträffande området vid Lilla Lule älv av de sannolika samlade verkningarna för bygden för tiden efter det avslutade byggnadsarbetet. I skrivelsen anfördes vidare bl. a. följande.

Genomförandet av utbyggnadsplanen för Lilla Lule älv eller väsentliga delar av denna skulle starkt påverka ifrågavarande bygd och få verkningar av utpräglat negativ art, såsom minskning av åker- och ängsareal och därmed sämre förutsättningar för jordbruk, ökad bortflyttning från bosättningar vid sjöarna, minskad tillgång på bofast arbetskraft för skogsbruket, skador å fisket, då tillkomsten av Letsi kraftstation skulle förstöra det sista naturliga reproduktionsområdet för lax i Lule älv ovanför Bodensforsarna, svårigheter av skilda slag för renskötseln, särskilt genom förlust av vårbetesland, samt väsentliga skador ur allmän naturskyddssynpunkt. Företrädare för naturskyddet har i olika sammanhang framhållit såsom ett starkt önskemål att Lilla Lule älvsområdet helt undantages från sådan exploatering, men en mindre omfattande fredning har också föreslagits. — — —

Regionplanen för Lilla Lule älv är så omfattande och så djupt ingripande i bygdens förhållanden att åtgärder för dess förverkligande bör föregås av utredning av angiven art. Behovet av ytterligare vattenkraftexploatering ifrågasättes icke, men för vattenkraftintresset kan lika litet som för något annat samhällsintresse hävdas anspråk på ovillkorlig prioritet. Enligt gällande vattenlag skall avvägningen mellan intresset av ökad vattenkraftproduktion och motsäende intressen av allmän eller enskild natur göras särskilt i varje vattenmål av vederbörande domstol ävensom, därest tillfällighetsfrågan underställes Kungl. Maj:ts prövning, av Kungl. Maj:t i statsrådet. I fall då enskild önskar genomföra ett vattenbyggnadsföretag kan annan ordning för prövningen ej komma till stånd utan lagändring. Detta förhållande föreligger ej då staten är ensam företagare och företagets tillkomst sålunda är helt beroende av anslag av statsmedel.

I yttrande över ämbetsverkens skrivelse uttalade *vattenfallsstyrelsen* bl. a. följande.

Ett tillmötesgående av ämbetsverkens önskningskrav måste kräva ändring av vattenlagens regler i riktning mot ett koncessionssystem, där frågan om ett statligt lika väl som ett enskilt företags tillkomst finge i ett sammanhang avgöras. Skäl finns förvisso, som talar för ett sådant förfarande. Så länge nuvarande lagstiftning kvarstår oförändrad, bör den dock lända till efterrättelse. Den svenska kraftförsörjningen kan icke heller vederbörligen tillgodoses, om fullföljandet av det statliga utbyggnadsprogrammet skulle avbrytas i avbidan på blivande lagändringar.

Den snabba takt, med vilken efterfrågan på elkraft oavlåtligt växer, ställer stora krav på fortgående och utvidgad utbyggnadsverksamhet från vattenfallsstyrelsens sida. Föreliggande planer på utbyggnad av atomkraftverk har ännu icke avancerat så långt, att atomkraften erbjuder något

alternativ till vattenkraften förr än i bästa fall under senare delen av 1960-talet och då till att börja med naturligtvis i högst begränsad omfattning. Annan eller andra vattenkraftutbyggnader i Stora Lule älv eller landets övriga älvar, som i vattenfallsstyrelsens utbyggnadsprogram skulle kunna tidsmässigt insättas i Letsis ställe, står icke till buds. Ett bortfall av Letsi-anläggningen gör det därför ofrånkomligt att till väsentlig del ersätta denna med utbyggnad av konventionell ångkraft. Därest vattendomsstols tillstånd till utförande av Letsi kraftverk kommer att lämnas, anser vattenfallsstyrelsen det därför ur ekonomisk synpunkt sett helt orealistiskt att tänka sig, att en utbyggnad av kraftverket skulle kunna underlåtas.

Vattenfallstyrelsen yttrade vidare, att Letsi icke ligger i den del av älven som naturskyddsintressena slagit särskild vakt om i tidigare omförmälda förteckning och att en utbyggnad av Letsi är ekonomiskt motiverad, även om vidare utbyggnader och regleringar i älven icke skulle medgivas. De möjligheter, som kan yppa sig att senarelägga utnyttjandet av övrig vattenkraft i älven, skall givetvis — anförde styrelsen vidare — med största uppmärksamhet följas och tillvaratagas, och styrelsen har för avsikt att med företrädare för naturskyddet överlägga härom.

I årets statsverksproposition har *chefen för kommunikationsdepartementet* i enlighet med vattenfallsstyrelsens förslag beräknat en medelsförbrukning för budgetåret 1959/60 av 1 miljon kronor för Letsi-anläggningen. I fråga om det fortsatta utbyggandet av Lilla Lule älv anför departementschefen, att han finner att en undersökning av möjligheten att undantaga delar av älven till en tidpunkt längre fram är väl motiverad och att den snarast bör företagas i samarbete med företrädare för naturskyddet.

Riksdagen har sedermera bifallit Kungl. Maj:ts förslag till investeringsanslag för vattenfallsstyrelsens kraftverksbyggnader. I *statsutskottets* utlåtande i ämnet (9/1959) anföres, att utskottet finner det angeläget att vid uppkommande frågor om planerade vattenkraftutbyggnader all rimlig hänsyn toges till naturskyddssynpunkter. Även statsutskottet förutsätter att den av vattenfallsstyrelsen planerade undersökningen av möjligheten att uppskjuta utbyggnaden av vissa delar av Lilla Lule älv kommer till stånd och utföres i samarbete med företrädare för naturskyddet.

Yttranden över förevarande motioner

Motionerna tillstyrks av *kammarkollegiet, fiskeristyrelsen, vetenskapsakademien, naturskyddsföreningen, samfundet för hembygdsvärd och överjägmästaren i Nedre Norrbottens distrikt* men avstyrks av *vattenfallsstyrelsen och vattenkraftföreningen*.

Beträffande de två första motionsyrkandena, avseende åtgärder för att undantaga vissa sjöar och vattendrag från exploatering, förekommer i remissyttrandena bl. a. följande.

Kammarkollegiet åberopar vad kollegiet anfört i utlåtanden över naturskyddsföreningens lagförslag och norrländska vattenkraftutredningens betänkande. I förstnämnda utlåtande förordade kollegiet att genom lagstiftning skulle från exploatering undantagas de vattendrag, sjöar och andra områden, beträffande vilka någon tvekan icke kunde råda om att de på grund av sina egenskaper såsom intressanta naturbildningar borde bevaras eller vilka borde lämnas orörda på grund av sitt värde för turist- och friluftslivet.

I sitt yttrande över norrländska vattenkraftutredningens betänkande anförde kollegiet bl. a. följande.

Utredningens argumentering mot förslaget att genom lagstiftning undan- taga ett representativt antal fallsträckor och sjöar från utbyggnad synes kollegiet föga övertygande. För den som icke kan godtaga tanken, att all vattenkraft, som kan utbyggas, också skall utbyggas, har en lagstiftning av denna art avgörande förtjänster. De undantagna fallsträckorna och sjöarna skulle icke längre komma att utgöra potentiella kraftkällor. All projektering finge göras med bortseende från dem. Motsättningarna vid exploateringen av övrig vattenkraft skulle väl icke försvinna men bliva märkbart mindre. För kammarkollegiet står det klart, att denna speciella naturskyddslagstiftning bör komma till stånd snarast möjligt.

I valet mellan olika föreslagna åtgärder — lagstiftning, samfällda beslut av regering och riksdag samt överenskommelser mellan företrädare för naturskyddsintressena och vattenkraftindustrin — säger sig kollegiet före- draga lagstiftningsformen, främst med hänsyn till att avgörandena här- igenom kan förväntas få den största fastheten och klarheten. Kollegiet framhåller emellertid den synnerliga betydelsen av att det förhållandet att olika förslag föreligger beträffande sättet att freda vissa vattenområden icke får föranleda att intet göres åt saken från statsmakternas sida.

Fiskeristyrelsen framhåller att det är nödvändigt att de statsorgan, som har att företräda de kraftindustrin motstående intressena i vattenmål, såsom naturskydd, fiske och renkötsel, erhåller de härför nödvändiga personella och materiella resurserna. Styrelsen ifrågasätter därför, sam- tidigt som den tillstyrker motionerna, om icke riksdagen även bör fram- hålla denna synpunkt.

Enligt *vetenskapsakademien* är de av motionärerna föreslagna åtgär- derna mycket angelägna, icke minst ur naturvetenskaplig synpunkt.

Efter en redogörelse för det huvudsakliga innehållet i föreningens den 5 maj 1955 avgivna förslag till ändringar i vattenlagen yttrar *naturskydds- föreningen* bl. a. följande.

Förslaget har efter en omfattande remissbehandling icke föranlett någon ytterligare åtgärd från Kungl. Maj:ts sida. Det måste likväl för envar stå klart, att om något skall göras måste det ske omgående, eljest blir det oåterkalleligen för sent. Med den nuvarande forcerade utbyggnadstakten om 2 miljarder kWh per år torde under den närmaste 10-årsperioden

praktiskt taget alla verkligt värdefulla naturskyddsobjekt, som samtidigt representerar något nämnvärt värde för kraftförsörjningen, komma att exploateras. Torne och Kalix älvars exploatering är förestående; för Stora Lule älvs övre del utarbetas nu en »regionplan»; i Lilla Lule älv har förberedelserna för Letsi och Seitevare kraftstationer avancerat långt; ansökan om Karats reglering har ingivits och ansökan om Tjaktjajauremagasinet förbereds. Utbyggnaden av Skellefteälven, Umeälven, Ängermanälven och Indalsälven pågår. I Ljusnan, Ljungan, Dalälven och Klarälven är utbyggnaden av de värdefullare naturskyddsobjekten snart fullbordad och endast mindre skyddsobjekt kvarstår.

Föreningen finner, att de i motionen nämnda skyddsobjekten — Lilla Lule älv och Åreälven, sjöarna Virihaure och Vastenjaure — utgör några av de allra värdefullaste.

För att belysa att föreningens krav på uppskov med utbyggnaden av vissa vattenområden icke innebär att föreningen ställer sig avvisande till all exploatering av vattenkraft lämnar föreningen följande uppgifter om sina yttranden i mål rörande kraftföretag i Lule älv, Skellefte älv, Ume älv, Ängermanälven och Indalsälven.

28 kraftverksmål omfattande 3 152 MW har behandlats. Invändningar har rests mot tre företag, Porsi, Kvistforsen och Stalon, sammanlagt 384 MW. De har icke varit tillåtliga enligt de ordinära reglerna i vattenlagen, men i samtliga fall har Kungl. Maj:t meddelat tillstånd efter underställning från domstol. Beträffande exempelvis Porsi bör också framhållas, att föreningen avsåg att åstadkomma ett uppskov i enlighet med vad nyss nämnts. Invändningarna mot Kvistforsen gällde företaget i föreslagen utformning och föranledde även vissa modifikationer.

Vidare har 17 sjöregleringsmål handlagts. Fyra relativt små objekt har därvid bestritts; beträffande två av dessa objekt — Kultsjön och Blåsjön — har Kungl. Maj:t medgivit reglering. Karatsmålet har ännu ej behandlats av domstol och Ottsjöns reglering har av vattenöverdomstolen förklarats ej tillätlig. I övrigt har föreningens erinringar inskränkts till förslag om modifikationer, hemställan om landskapsvårdande åtgärder och dylikt.

Samfundet för hembygdsvård ansluter sig helt till motionärernas hemställan och anser det angeläget att exploateringen av naturtillgångarna, i främsta rummet våra vatten, sker under hänsynstagande till alla berörda intressen och först sedan en allsidig planläggning ägt rum. Samfundet anser det önskvärt att de av motionärerna berörda frågorna tas upp till behandling i samband med Kungl. Maj:ts prövning av den på naturvårdsdelegationens uppdrag utarbetade förteckningen.

Överjägmästaren i Nedre Norrbottens distrikt anför bl. a., att i den argumentering som förs från vattenkraftproducenternas sida ångkraftverken slås ut ur sammanhanget på ett väl lättvindigt sätt. Världens exploaterbara oljetillgångar synes vara väsentligt större än man tidigare trott, och någon oljebrist torde knappast kunna beräknas inträda på världsmarknaden under överskådlig framtid. Moderna ångkraftverk kan vidare sannolikt utformas så, att de för rimliga kostnader framdeles kan byggas om till reaktordrift. Yttrandet innehåller i fortsättningen bl. a. följande.

Även om man skulle vara av den tron att sannolikt all vår utbyggnadsvärda vattenkraft måste tagas i anspråk, kan detta väl knappast anföras som något bärande skäl mot att den fortsatta utbyggnaden genomföres enligt en riksplan, upprättad på sådant sätt att de ur allmän synpunkt mest känsliga objekten hänförs till sista utbyggnadsetappen. — — — Resonemanget borde äga giltighet åtminstone för den utbyggnad staten själv bedriver i vattenfallsstyrelsens regi. — — — Den under senaste åren inträffade konjunkturavmattningen har skapat ett i dagens läge och för den närmaste framtiden så gynnsamt förhållande mellan tillgång och efterfrågan på elkraft, att frågan om en riksplan för den fortsatta vattenkraftutbyggnaden bör kunna tagas upp till skyndsamt utredning.

Vattenfallsstyrelsen åberopar sitt yttrande över den tidigare omförmälda skrivelsen från kammarkollegiet m. fl. ämbetsverk och anför dessutom bl. a. följande.

Lagändringar avseende att från vattenlagens giltighetsområde undantaga vissa sjöar och vattendrag kan enligt vattenfallsstyrelsens uppfattning näppeligen genomföras utan en genomgripande omarbetning av lagens tillåtlighetsregler i deras helhet. Under alla förhållanden kräver undantagandet i sådan ordning ovillkorligen, att antingen vattendraget dessförinnan i sin helhet förvärfvas av staten, eller att i samband med undantagen ersättning beredes vattenkraftägarna för den förlust, som genom beslutet tillskyndas dem. Frivilligt träffade överenskommelser med företrädare för naturskyddet om undantag från utbyggnad respektive om modifieringar av föreliggande utbyggnadsförslag bör därför vara en åtskilligt lättare framkomlig väg för uppnående av åsyftade resultat för naturvården.

Vattenkraftföreningen anför att den i motionerna väckta frågan behandlats i norrländska vattenkraftutredningens betänkande och i naturskyddsföreningens förslag till ändringar i vattenlagen. Då dessa förslag torde bli behandlade inom justitiedepartementet anser föreningen det icke påkallat att från riksdagens sida några åtgärder i frågan företages.

Vissa remissinstanser uppehåller sig även särskilt vid den i motionerna berörda frågan om utbyggnader i Lilla Lule älv.

Kammarkollegiet hänvisar till de fyra ämbetsverkens framställning i saken och återger följande uttalande i denna framställning.

Ämbetsverken förmenar, att regionplanen för Lilla Lule älv — bedömd i sin helhet — är ett så vidlyftigt och för olika, i och för sig väsentliga samhällsintressen betänkligt företag, att statsmakterna icke bör undandraga sig att låta beslut, som syftar till dess verkställande helt eller delvis, föregås av en grundläggande avvägning mellan de viktigaste av företaget berörda intressena.

Efter en redogörelse för naturförhållandena vid Lilla Lule älv anför *naturskyddsföreningen* bl. a. följande.

Föreningen har vid många tillfällen framhållit den synnerliga vikten av att Lilla Lule älv så länge som möjligt bevaras i orört skick. De viktigaste skälen för föreningens ståndpunkt har varit:

1. Ett avsevärt antal bofasta personer skulle berövas sina bostäder.
2. Odlad jord i en för ortsförhållandena betydande omfattning skulle sättas under vatten eller väsentligt skadas.
3. Den lapska befolkningens existens inom området hotas.
4. Fiskerinäring av betydelse lider väsentligt förfång.
5. Skogsbruket skadas allvarligt.
6. Bestående ändring av naturförhållandena är att förvänta, medförande minskad trevnad för närboende och betydande förlust för landets djur- och växtvärld.
7. Lilla Lule älvadal med bidalar måste ur natursynpunkt betraktas som en av Europas märkligaste trakter — ett omistligt område.

En särställning ur natursynpunkt inom denna älvadal intar de övre delarna av huvudvattendraget — Kvikkjokkstrakten med Kvikkjokksdeltat, Kamajokk och Saggat — samt biflödet Blackälven med sjöarna Laitaure och Sitojaure. I förteckningen över skyddsvärda vatten sägs: »I första hand, icke blott inom Lilla Lule älvs område utan inom fjällområdet i dess helhet, bör komma Blackälven med de sjöar den avvattnar, främst Laitaure och Sitojaure.»

Överjägmästaren i Nedre Norrbottens distrikt framhåller att Lilla Lule älv är det ur allmän synpunkt mest exploateringskänsliga och skyddsvärda objektet bland våra större ännu ej utbyggda vattenkrafttillgångar och att ökad fritid, höjd levnadsstandard och förbättrade kommunikationer år från år ökar värdet av denna naturtillgång. Han skisserar vidare ett program av i huvudsak följande innebörd för att för framtiden utnyttja området för fritidsändamål.

En förutsättning för att hela detta jättelika område skall kunna få verklig framtida betydelse som fritidsland är emellertid, att en målmedveten exploateringsplan utarbetas med sikte på att bibehålla områdets attraktiva karaktär av orörd vildmark och samtidigt göra just dessa attraktionsvärden någorlunda lätt tillgängliga. — — — Här gäller det en exploatering för att förhindra spoliering, en exploatering av orörd natur för att tillvarata dess värde som rekreationskälla. — — — Inom ett område av här förevarande storleksordning och karaktär bör det rent vetenskapliga naturskyddets önskemål mer än väl kunna tillgodoses i sammanhanget. En förnuftig »regional»-planering av området — med speciella bestämmelser för olika delområden — bör genomföras i samråd med alla berörda intressen. Om huvuddelen av den framtida besökarströmmen »kanaliseras» genom byggande av lämpligt lokaliserade *enkla* turistbilarvägar och goda övernattningsställen, skapas förutsättningar för effektiv tillsyn och kontroll.

Vattenfallsstyrelsen framhåller — under hänvisning till styrelsens yttrande över ämbetsverkens skrivelse — att förhållandena beträffande Letsi kraftstation icke är sådana, att en utbyggnad därav kan eller bör underlåtas eller uppskjutas, och att detta icke heller torde vara särskilt angeläget ur naturskyddssynpunkt.

Utskottet

Betydelsefulla lagändringar och andra åtgärder har under senaste årtionde vidtagits för att anpassa den vattenrättsliga lagstiftningen och förfarandet i vattenmål efter det i många hänseenden nya läge, som skapats av den omfattande vattenkraftexploateringen i vårt land. Sålunda tillkom år 1952 vissa bestämmelser, som i huvudsak avsåg dels att göra domstolsförfarandet smidigare och dels att bereda de av vattenbyggnadsföretag hotade allmänna och enskilda intressena bättre möjligheter att komma till tals redan på utbyggnadsföretagens förberedelsestadium. År 1954 genomfördes lagändringar med syfte att förbättra skyddet för fisket mot skadeverkningar av vattenkraftutbyggnader. Följande år höjdes de s. k. regleringsavgifterna, vilka utgår som kompensation till den av vattenregleringar berörda bygden, och i år har bestämmelserna om dessa avgifter ytterligare ändrats till bygdens fromma. Dessutom har vattendomstolarna utbyggt flera gånger, senast i år, då en ny vattendomstol inrättats med kansli i Luleå.

Ännu kvarstår dock vissa mycket stora problem som inte kan anses tillfredsställande lösta i vattenlagen. Motionärerna framhåller särskilt naturskyddet samt samernas och den bofasta ortsbefolkningens levnadsförhållanden. Den väg, som motionärerna förordar för att tillgodose dessa intressen, innebär att möjligheter bör skapas att för framtiden undantaga ett urval av sjöar och vattendrag från exploatering och att med riksdagens medverkan en förteckning över dessa skyddade objekt bör utfärdas. Hur det eftersträvade undantagandet av vissa områden skall åstadkommas hålls öppet i motionerna. Däri antyds dock en lösning, nämligen lagstiftning. Ett av de områden, som motionärerna anser böra i första hand fredas, är Lilla Lule älvs vattenområde. Eftersom planerna för denna älvs utbyggnad är långt framskridna, föreslår motionärerna att riksdagen hemställer att Kungl. Maj:t måtte tillse, att några åtgärder inte vidtages för genomförande av dessa planer, innan ställning tagits till de övriga frågor som väckts i motionerna.

Motionärernas förslag om att undantaga vissa sjöar och vattendrag från exploatering är inte nytt. Det överensstämmer mycket nära med förslag, som naturskyddsföreningen år 1955 framlade i en framställning till chefen för justitiedepartementet om vissa ändringar i vattenlagen. Även i andra sammanhang, bl. a. i framställningar från de renskötande samerna, har samma tanke framförts. Frågan har också behandlats i norrländska vattenkraftutredningens år 1957 framlagda betänkande rörande norrländska vattenkraftfrågor. Utredningen ställer sig dock avvisande till tanken att genom lagstiftning undantaga vissa områden från exploatering.

Utskottet har i olika sammanhang framhållit önskvärdheten av en mera allmän planering av utbyggnadsverksamheten i våra vattendrag. Senast i utlåtande (nr 30) till 1955 års riksdag i anledning av motioner om att

undantaga Ottsjön i Jämtlands län från reglering och kraftutbyggnad framhöll utskottet som ett angeläget önskemål, att åtminstone några av våra vackraste och ur kommunikationssynpunkt mest välbelägna sjöar och vattendrag bevarades i naturligt skick. Utskottet förordade emellertid inte någon lagstiftning för att freda vissa objekt. Däremot framhöll utskottet, att det kunde vara naturligt att ansträngningarna ökades att inrikta planerna på nya vattenbyggnadsföretag att avse sjöar och vattendrag, som ur naturskydds- och kulturskyddssynpunkter kunde betecknas som mindre känsliga.

Vad utskottet då yttrade har alltjämt giltighet. Landets kraftbehov kommer att befinna sig i tillväxt under överskådlig tid framåt. I ett läge av hårdnande internationell konkurrens för vårt näringsliv är det framför allt av vikt att äga tillgång till kraft, som är förhållandevis billig. Stora utbyggnader inom industrien kan väntas, särskilt inom den av elektrisk kraft starkt beroende skogsindustrien. Atomkraftens fredliga utnyttjande i vårt land har visat sig möta oförutsedda svårigheter, som föranlett att de ursprungliga planerna flera gånger reviderats med förseningar som följd. Mot bakgrunden av dessa förhållanden framstår det som klart, att någon minskning av betydelse i takten för vattenkraftens exploatering fortfarande inte är möjlig. Däremot bör det inte innebära någon större olägenhet från kraftförsörjningssynpunkt, om man söker förverkliga det mål, som utskottet angav i 1955 års utlåtande, nämligen att nya utbyggnadsplaner i första hand inriktas på sjöar och vattendrag, som från naturskydds- och kulturskyddssynpunkter kan betecknas som mindre känsliga.

Sistnämnda önskemål kan tillgodoses på olika sätt. Ett sådant är den av motionärerna antydda möjligheten att lagstiftningsvägen undantaga vissa sjöar och vattendrag. En liknande lösning, som förordats av naturskyddsföreningen i dess ovanstående framställning, är att Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt beslutar att vissa sjöar och vattendrag inte får exploateras, med mindre tillstånd lämnats i samma ordning. En tredje linje, som företräds av vattenkraftindustrien, är att genom direkta överläggningar mellan representanter för vattenkraftintresset samt naturskydds- och andra motstående allmänna intressen på frivillig väg åstadkomma uppskov med utbyggandet av vissa objekt.

Överläggningar som nu nämnts har redan tidigare ägt rum utan att dock avsätta några för naturskyddet och andra allmänna intressen väsentliga resultat. Det är därför förstäeligt att man från de vattenkraftindustrien motstående intressenas sida betraktar denna väg med misstro och påyrkar andra åtgärder. Emellertid föreligger numera ett avsevärt bättre underlag för överläggningar än vad man tidigare hade, nämligen en av professor Gunnar Beskow efter särskilt uppdrag verkställd och i år framlagd utredning om skyddsvärda sjöar och vattendrag. Såvitt utskottet har sig bekant har överläggningar påbörjats med Beskows utredning som grund. Utskottet

vill livligt hoppas att dessa överläggningar skall snabbt leda till positiva resultat.

Tanken att lagstiftningsvägen åtminstone tills vidare freda vissa sjöar och vattendrag har otvivelaktigt vissa skäl för sig. Som kammarkollegiet framhållit skulle de undantagna fallsträckorna och sjöarna inte längre komma att utgöra potentiella kraftkällor. All projektering finge göras med bortseende från dem. Förslaget inger emellertid också starka betänkligheter. Det kan sålunda befaras att, om vissa objekt undantages från utbyggnad av hänsyn till naturskydd och andra intressen, det kommer att bli svårare att hävda dessa intressen i samband med andra utbyggnadsföretag. Vidare kan det tänkas bli nödvändigt att utge ersättning till strömfallsägare, som genom ett exploateringsförbud hindras att utnyttja sina krafttillgångar. Även mot uppslaget att vissa sjöar och vattendrag inte skulle få exploateras, med mindre Kungl. Maj:t och riksdagen gemensamt iämnade tillstånd därtill, kan starka invändningar anföras.

Utskottet är inte övertygat om att ett förbud mot exploatering av vissa sjöar och vattendrag överallt skulle motsvara ortsbefolkningens önskemål. De överläggningar, som utskottet under sin tidigare nämnda studieresa till Lilla Lule älv haft med ortsbefolkning, samer och representanter för berörda kommuner, har gett vid handen, att den lokala opinionen inte är enhetlig. Många ser med oro på de föreliggande utbyggnadsplanerna men många andra betraktar det som önskvärt, bl. a. med tanke på de sysselsättningsmöjligheter som skapas, att exploateringen av älvens vattenkraft genomföres planenligt.

Frågan om ett undantagande av vissa objekt från utbyggnad rymmer alltså många olikartade aspekter, som inte låter sig säkert överblickas utan närmare utredning. Utskottet anser att frågan bör ytterligare övervägas i samband med den utredning rörande ändringar i vattenlagen, som utskottet nedan föreslår skola komma till stånd.

Enligt utskottets mening kan ett förstärkt skydd för de intressen, som motionärerna vill slå vakt om, åstadkommas även på andra vägar än dem som nu nämnts. I naturskyddsföreningens ovannämnda framställning föreslås bl. a., att de för byggande i vatten gällande tillåtlighetsreglerna kompletteras så att hinder mot ett ifrågasatt företag skall anses möta, även då betydande förlust för landskapsbilden eller eljest ur naturskyddssynpunkt är att befara. Norrländska vattenkraftutredningen har ett förslag av i huvudsak samma innebörd och förordar dessutom enahanda skydd för ortsbefolkningens levnadsförhållanden. Utskottet anser att dessa förslag är väl värda att ytterligare övervägas. Enligt utskottets mening bör även renskötselnäringen och de renskötande samernas levnadsförhållanden beaktas i detta sammanhang. Utbyggnadsverksamheten hotar på sina håll att förstöra för renskötseln mycket viktiga betesområden. Det synes motiverat att jämställa renskötseln med sådana allmänna intressen, som åtnjuter särskilt rättsskydd enligt 2 kap. 3 § andra stycket vattenlagen.

Det har ofta betecknats som en brist i den nuvarande vattenrättsskipningen, att vattendomstolarna saknar möjlighet att vid prövning av ett utbyggnadsföretags tillåtlighet beakta även verkningarna av tidigare genomförda och för framtiden planerade utbyggnader i samma vattendrag. Såvitt utskottet kan bedöma, måste det vara ägnat att stärka skyddet för de av vattenbyggnadsföretagen hotade intressena, om vattendomstolarna får befogenhet att bedöma varje enskilt företag mot bakgrunden av de sammanlagda olägenheterna av vattendragets exploatering. Utskottet finner det angeläget att även denna fråga närmare utreds.

Utskottet är medvetet om att naturskyddsföreningens framställning och norrländska vattenkraftutredningens betänkande samt remissyttrandena däröver även i andra hänseenden än ovan berörts innehåller reformförslag, som kan vara ägnade att stärka naturskyddets och andra allmänna intressens ställning i vattenmål. Med den exemplifiering av angelägna utredningsobjekt, som utskottet lämnat ovan, har utskottet inte velat utesluta, att även andra förslag i samma syfte kan vara väl förtjänta att beaktas.

I enlighet med vad ovan anförts vill utskottet förordna en översyn av vattenlagen i syfte att åstadkomma ett förbättrat skydd för de av motionärerna nämnda intressena, naturvård, renskötsel och ortsbefolkningens levnadsförhållanden. I samband därmed bör även frågan om att på det ena eller andra sättet undantaga ett urval av sjöar och vattendrag från exploatering uppmärksammas.

Beträffande utbyggnaden av Lilla Lule älv har utskottet inhämtat, att ansökan till vattendomstolen hittills ingivits endast i fråga om tre av utbyggnadsprojekten inom älvområdet, nämligen Letsi kraftverk i älvens nedre del, Tjaktjajaures reglering och därmed sammanhängande Seitevare kraftverk i Blackälven samt Karats reglering i Pärälven. Vattendomstolens handläggning av målen befinner sig ännu i inledningsskedet. På grund härav kan det beräknas komma att dröja avsevärd tid, innan verkställbart tillstånd i något fall föreligger så att byggnadsarbeten kan igångsättas. Det är alltså goda utsikter för att, om det av utskottet förordade utredningsarbetet bedrivs skyndsamt, resultat därav skall kunna föreligga, innan utbyggnadsplanerna för Lilla Lule älv börjat genomföras i större omfattning. Motionärernas tredje yrkande bör med hänsyn härtill inte föranleda någon åtgärd av riksdagen.

På grund av vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

A. att riksdagen i anledning av de två första yrkandena i förevarande motioner, I: 185 och II: 223, måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om skyndsamt utredning i enlighet med vad utskottet ovan anført i syfte att stärka skyddet för vissa allmänna intressen i vattenmål; samt

B. att motionerna i övrigt inte måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 25 november 1959

På tredje lagutskottets vägnar:

HUGO OSVALD

Vid detta ärendes behandling har närvarit:

från första kammaren: herrar Osvald, Grym, Göran Karlsson, Georg Carlsson, Kristiansson, Ebbe Ohlsson, Alexanderson och Åke Larsson;

från andra kammaren: herrar Levin, Bengtsson i Halmstad, Persson i Tandö, Stiernstedt, Nyberg, Nilsson i Östersund, Wachtmeister och Grebäck.

Reservation

av herr *Wachtmeister*.